

перший поступ до плідного ділового спілкування викладача і студента, а також дозволяє зробити навчальний процес більш прозорим і якісним.

Перспективи подальших досліджень. Подана система оцінювання, а також перелік критеріїв до окремих вирав з часом можуть змінюватись і набувати нового актуального змісту згідно до новітніх тенденцій у розвитку теорії та практики вітчизняної педагогічної науки. Також можливо, використовуючи метод описання критеріїв в поданій статті, створити ґрунтовні і практично значимі методичні рекомендації щодо проведення занять зі спекурсу "Технологія акварельного живопису" на художньо-графічних факультетах.

Список використаних джерел

1. Бесчастнов Н. П. Живопись: [учебное пособие для студентов высших учебных заведений] / Н. П. Бесчастнов, В. Я. Кулаков, И. Н. Стор. – М.: Ваадос, 2003. – 224 с.
2. Barras. Watercolour painting step-by-step / Barras, Jackie Bolton, Richard Campbell-smith, Ra. – London: Search Press, 2009. – 144 p.
3. Трошичев А. А. Обице понятия техники акварели / Александр Алексеевич Трошичев. – М.: Искусство, 1962. – 64 с.
4. Янушкин А. П. Живопись / Александр Павлович Янушкин. – М.: Просвещение, 1985. – 287 с.

Щербакова О.О.

**Криворізький державний
педагогічний університет**

ПРИНЦИПИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ МАЙСТРА РЕАЛІСТИЧНОГО ЖИВОПИСУ Й ГРАФІКИ, ХУДОЖНИКА-БАТАЛІСТА – М.С.САМОКИША

Анотація. У статті Щербакової О.О. "Принципи педагогічної системи майстра реалістичного живопису й графіки, художника-баталіста – М.С.Самокиша" розглядається питання про особливості художньо-педагогічної діяльності видатного українського митця великого і різнобічного таланту Миколи Семеновича Самокиша, зокрема його новаторські освітні заходи та методи на навчання художників-баталістів.

Ключові слова: художньо-педагогічна діяльність, педагогічні принципи, педагогічна система, новаторські методи, батальний жанр, живопис, графіка, анімалістика.

Аннотация. В статье Щербаковой О.О. "Принципы педагогической системы мастера реалистической живописи и графики, художника-баталиста – М.С. Самокиша" рассматривается вопрос об особенностях художественно-педагогической деятельности известного украинского художника большого и разностороннего таланта Николая Семеновича Самокиша, в отдельности его новаторские просветительские мероприятия и методы по обучению художников-баталистов.

Ключевые слова: художественно-педагогическая деятельность, педагогические принципы, педагогическая система, новаторские методы, батальный жанр, живопись, графика, анималистика.

Annotation. In the article of Scherbakova O. "Principles of the pedagogical system of master of the realistic painting and graphic arts, artist-painter of battlepieces – N.S. Samokisha" is examined question about the features of artistic-pedagogical activity of the known Ukrainian artist of large and scalene talent Nikolaja Semenovicha Samokisha, individually his innovative elucidative measures and methods on teaching of artists-painters of battlepieces.

Keywords: artistic-pedagogical activity, pedagogical principles, pedagogical system, innovative methods, battle genre, painting, graphic arts, animalistic genre.

Постановка проблеми. М.С.Самокиш – митець непересічного таланту, з неповторною і всесвітньо визнаною живописною манерою, який окрім відданості живопису й графіці, саможертвовно присвятив своє життя вихованню нового покоління професійних майстрів, як батального жанру, так і митців різнобічного художнього спрямування. Широта його творчо-педагогічної діяльності у сфері реалістичного живопису й графіки обіймає російські та українські терени, зокрема такі міста як Петербург, Харків, Сімферополь, Одеса, Євпаторія. Його новаторські просвітницькі заходи сприяли виходу реалістичного живопису на новий рівень мислення і сприйняття, особливо в області батального жанру. Як художник, який займався плідною педагогічною працею, він виховав цілу плеяду професійних і згодом відомих російських та українських митців, великою мірою сформувавши професійну міць вітчизняної реалістичної школи в мистецтві, яка й до тепер являє собою гордість нашої нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До книг, монографій, статей в журналах та газетах, що розповідають про творчість М.С.Самокиша, відносяться видання, як правило, радянського періоду на російській мові таких авторів, як Федорова Т., Ткаченко В.Я., Полканов А.И., Пікулев І.И., Бірзгал Я.П., серед українських видань – повість про українського радянського художника-баталіста Безхутрого М.М., нарис про життя та творчість художника Яценко В., монографія М.Бурачека про українське малярство і творчість М.Самокиша та декілька статей його учнів та сучасників, зібраних в одному журналі “Образотворче мистецтво” за 1940 рік, зокрема стаття Трохименко К.Д., Радіонова Г., Портнова Г., проф. Прохорова С., Беседіна С. Цікавим матеріалом є неопубліковані спогади самого художника та деякі його статті з проблем образотворчості в журналах “Мистецтво”, “Малярство і скульптура”, “Юный художник”. Серед публікацій сучасного періоду відома стаття Ковальчука О. в журналі “Образотворче мистецтво”, де він розглядає традиції та новаторство у педагогіці М.Самокиша і К.Трохименка, а також вступна стаття викладача історії мистецтв Дерев'янкіної Н.А. у ювілейному альбомі “Художнього училища ім. М.С.Самокиша”. З нових досліджень цікавою є публікація В.Немцовой про творчий шлях художника в журналі “Галерея мистецтв”.

Мета статті полягає у висвітленні педагогічного методу М.С.Самокиша, принципів його педагогічної діяльності і новаторських програм по навчанню і вихованню професійної майстерності молодих художників, зокрема художників-баталістів.

Робота виконувалась згідно планів науково-дослідної та навчально-методичної роботи кафедри образотворчого мистецтва Криворізького державного педагогічного університету і кафедри історії та теорії мистецтв Харківської державної академії дизайну та мистецтв.

Результати дослідження. Не оминути увагою той факт, що М.С.Самокиш більше ніж половину свого життя, а це близько 50-ти років,

присвятив самовідданій і плідній педагогічній діяльності. Почав викладати ще з 1890 року, коли його було запрошено до рисувальної школи від петербурзької біржі для викладання малюнку і живопису. 1894 року він прийняв також запрошення до викладання у школі Спільки заохочення мистецтв, де залишив у своїй біографії 23 роки педагогічної просвітницької роботи. Проте доля неодмінно залучається до життєвого шляху художника, ніби відчуваючи його прагнення і потреби: з 1911 року Миколу Семеновича запрошує рада петербурзької академії на тимчасову посаду викладача батальної майстерні, яку до нього займав професор Академії Ф.А.Рубо – на той час видатний і шанований майстер батального живопису. Професор вирішив залишити на деякий час освітянську діяльність, аби мати змогу повністю присвятити себе праці над грандіозною панорамою “Бородинське змагання”. Студенти на той час знали М.С.Самокиша як чудового рисувальника, але були стороме налаштовані щодо його живописних талантів, оскільки ще не знали і не здогадувалися, який скарб потрапив до їх майстерні. З часом від недовіри студентів не залишилось нічого, окрім широї любові і визнання майстра, як чудової людини і справжнього вчителя [1, с.38].

До викладання в Академії М.С.Самокиш поставився не те що серйозно, а можна сказати з революційним патхненням докорінно змінити принципи і методу викладання баталістики. “Перебуваючи на посаді керівника майстерні Академії мистецтв, - пише Самокиш, - я вирішив змінити існуючу систему освіти і висунув на перший план роботу не у закритому приміщенні, а на відкритому повітрі, до того ж поставив за мету познайомити учнів з натурою у безпосередньому зіткненні з нею”[7,64]. За таких висновків майстер вирішує ввести до переліку обов’язкових предметів проходження академічного курсу навчання найзництва, володіння зброєю, відвідування заходів, де учні могли б споглядати рух коней і посаду вершників. До того ж на заняттях було введено час кіносеансів для кращого вивчення майбутніми художниками мускулатури коней і пози вершників за тих чи інших обставин. Учні також разом з викладачем відвідували перегони і наступного дня працювали над ескізами картини за враженнями від побаченого.

“Така метода була застосована мною вперше, - стверджує М.С.Самокиш, - і результати я отримав блискучі: учні за свіжих вражень давали чудові роботи”[7, с.65]. Одночасно проводились заняття і у майстерні над вправами малювання оголеного тіла натурників і натурників, зодягнених у сучасні та історичні костюми. Поряд із завданнями на воєнну тематику, М.С.Самокиш наполягав на малюванні коров, собак, лисиць та інших тварин, розвиваючи в учнів здібності до анімалістики, яка за своїми сюжетами часто виступає доповненням до батального жанру.

Таке чітке уявлення методики викладання склалося, на нашу думку, не раптово, а шляхом життєвих вражень, отриманих під час навчання самого майстра. Адже ще за студентських років, Микола Семенович вже мав певні вподобання і згідно них вибудовував свою власну манеру. Понад усе

він цінував майстрів французької школи пленерного живопису протиставляючи їм академічне і, на його думку, мертва мистецтво. Перебуваючи у закордонних відрядженнях від академії, молодий художник помітив вже тоді і зробив певні висновки, що тільки те мистецтво, яке буде засноване на принципах живого споглядання природи у природному середовищі за різних погодних умов зможе найповніше відкрити глядачеві усю життєву правдивість вражень. Впевненості в своїх переконаннях йому додав відомий французький баталіст Детайль, у якого Самокиш мав змогу навчатися і брати уроки. Не дивлячись на те, що Детайль був досить скептично і стороже налаштованим до своїх учнів, приховуючи таємниці своєї майстерності за ширмою, Микола Семенович взяв від навчання найголовніше – любов до роботи з природою “dans l’etoile ciel” [6, с.29].

Недарма згодом до майстерні М.С.Самокиша почали приходити на заняття студенти інших майстерень, як наприклад, майбутній відомий баталіст Г.К.Савицький. Популярність його, як викладача і чудового майстра батального жанру зростає дуже швидко, поміж професором і студентами було укладено найтепліші дружні відносини. Серед його учнів були відомі художники: М.І.Авілов, П.І.Котов, П.В.Мітурич, Г.К.Савицький, К.Трохименко, Л.Чернов[2, с.91].

М.І.Авілов. Посидинок Пересвіту з Челубеєм, 1943.

Найкращім прикладом студентам для навчання попри всі постановки природи був сам професор і майстер М.С.Самокиш. На відміну від свого вчителя Детайля, він дозволяв учням споглядати за його манерою письма, і більше того, наполягав на уважному спостереженні кожного руху олівцем чи пензлем. Найчастіше Микола Семенович на основі ескізу, як правило акварельного, створював на полотні малюнок вугіллям загального положення мас і фігур. Після того тушшко виконував уважний, детально пророблений підготовчий малюнок, який ще до живописного підмальовку вже представляв собою шедевр мистецтва. Починав писати фарбами художник, використовуючи метод *a la prima* – тобто за один раз, не роблячи при цьо-

му підмалювку в кольорі, оскільки вважав, що лесійний багатопаровий живопис нівелює якості кольору.

М.С.Самокиш. Трійка. Кінець 19 ст.

Мазок накладав широко і рідкою фарбою, жирний мазок використовував лише в окремих випадках, як правило, за для підкреслення центру композиції на освітленій стороні фігур чи об'єктів. Тому під його живописом завжди відчувається неперевершений малюнок, він нікуди не щезає, а міниться пластичними рухами крізь шари фарби. Іноді деякі місця в картині залишаються недоторканими, де імпреатура полотна виглядає природно. Така любов до малюнку пояснюється захопленням графічним мистецтвом і книжковим ілюструванням, тому часто його живопис можна назвати графічним, а графіку – живописною. Чудове поєднання двох видів мистецтв подарувало історії неперевершеного майстра світового масштабу. Палітра ж митця вирізняється чистими, світлими і яскравими фарбами з насиченим і різноманітним колоритом, живопис оптимістичний і життєстверджуючий [4, с.27]. Не особливо багато учнів Самокиша в майбутньому стали баталістами, але абсолютно всі розвинули с собі на прикладі вчителя яскраві живописні якості і таланти.

Професор викладав в Академії до 1918 року, коли Совнарком РСФСР перетворив стару Академію на Державні вільні художні майстерні. З 1923 року починається новий етап його педагогічної діяльності. Ще з 1918 року він починає жити в Криму – в Євпаторії, а згодом оселяється назавжди в Сімферополі. Тут він викладав малювання у школі другого ступеня і у експериментально-показовій школі. Того ж року почав заняття у себе вдома і в студії від Будинку Червоної Армії. Коли було відкрито художній технікум, він став одним з його провідних викладачів, проте оскільки для живопису в технікумі було відведено невелику кількість годин – учні мали змогу продовжити навчання увечері в домі свого викладача. У теплий сезон заняття в студії Самокиша відбувались на великому просторому подвір'ї, де учні працювали з натурою (і тут він не полишає додер-

жуватись своїх принципів). При роботі з дітьми М.С.Самокиш виробив ще один метод викладання – він створив окрему групу студійців, які були більш здатними і талановитими, і займався з ними за особливою ускладненою програмою – ставлячи перед ними окремі завдання проблемного характеру, як то вирішення багатофігурної композиції при компоюванні картини, робота над колоритом і т.ін. [3, с.7].

Самокиш понад усе прагнув розвинути в учнів реалістичний погляд на завдання живопису і мистецтва взагалі. У студії ставив постановки натюрмортів, намагаючись зробити їх якомога більш живописними, але із повсякденних предметів. До того ж він заохочував учнів і до самостійної постановки натюрмортів – розвиваючи тим самими здібності до художнього аналізу і відбору. Окрім викладання основ художньої грамоти, М.С.Самокиш багато уваги приділяв усебічному розвитку учнів, долучаючи до звичайних занять – бесіди з історії мистецтва, історії та теорії світової культури.

Студія М.С.Самокиша виховала ряд талановитих кримських майстрів, як то – народний художник України Я.А.Басов (мариніст), А.П.Щепелок (живописець), А.І.Міщенко і Є.О.Бургункер (графіки), Ю.В.Волков (баталіст), І.Беліцький, М.В.Новікова, С.Аннапольський (загинув на фронті), О.А. Авсіян, Амет Устаєв, Марк Домащенко та ін.[3, с.10].

1938 року М.С.Самокиш отримав запрошення на посаду керівника батально-історичної майстерні Харківського художнього інституту, що дало йому змогу знову застосувати свої знання у художньо-виховній роботі із студентами.

Поряд із високими запитами, які ставив художник перед учнями у сфері малюнку і живопису, особливо допитливим він був щодо самостійної творчості. Характерною особливістю педагогічної системи Самокиша були його бесіди за питаннями образотворчого мистецтва. Він особливо ретельно разом із студентами розбирав твори класиків реалістичного мистецтва – Рєпіна, Сурікова, Верещагіна – його найулюбленіших авторів. Ніколи професор не пригнічував внутрішньої індивідуальності студентів, не примушував наслідувати його манеру, а навпаки, наголошував на роботі по виробленню власного стилю, неповторного обличчя. Звідси також зрозуміло, чому окрім баталістів з майстерні митця виїшли чудові художники різних жанрів, як Л.Чернов, І.Манець, В.Яценко, В.Литвиненко та ін.. Навіть Київський інститут направляє влітку до Сімферополя студентів-баталістів на практику з М.С.Самокишем[5, с.71].

М.С.Самокиш також плідно співпрацював із студією воєнних художників ім. М.Б.Грекова. Звідти йому студенти прислали свої ескізи, прохали про поради, листувалися з художником.

Через деякий час в Сімферополі 1937 року студію М.С.Самокиша було реорганізовано в “Державне середнє художнє училище ім. заслуженого діяча мистецтв академіка М.С.Самокиша”, а згодом в Кримське художнє училище, яке й донині являє собою осередок справжнього мистецького духу, заснованого на принципах реалістичного плєнерного живопису.

Висновки. У підсумку ми вважаємо доцільним охарактеризувати творчо-педагогічну діяльність Миколи Семеновича Самокиша, як спрямовану на розвиток українського мистецтва на засадах абсолютно реалістичного відношення до технічно-стилістичних, жанрових та тематичних принципів образотворчості. За переконаннями великого майстра, доля українського живопису – триматися декількох основних принципів – професійності, реалістичності і свободи.

Перспективи подальших досліджень. Обрана тема дослідження передбачає широкий спектр подальшої науково-дослідної роботи в області вивчення творчості М.С.Самокиша, зокрема детального дослідження окремих періодів його творчо-педагогічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Зубов Е. Руководитель батальной мастерской Николай Самокиш / Егор Зубов // Декоративное искусство. – 2006. - №4. – 60 с.
2. Ковальчук О. Традиції та новаторство в педагогіці М. Самокиша і К. Тразименка / Олена Ковальчук // Образотворче мистецтво. – 2003. - №3. – 120 с.
3. Крымское республиканское учебное заведение "Художественное училище им. Н.С. Самокиша", Симферополь: изд.дом "Скиф", 2007. – 119 с.
4. Немцова В. С. Творческое кредо Н. Самокиша – мастера батального жанра / Валентина Сергеевна Немцова // Галерея искусств. – 2008. - № 7-8. – 45 с.
5. Полканов А. Н. С. Самокиш: жизнь и творчество (к 100-летию со дня рождения), 1860-1960 / Александр Полканов. – Симферополь: Крым, обл. кн. изд., 1960. – 120 с.
6. Самокиш М. С. Як я став художником / Микола Семенович Самокиш // Живі традиції: українські радянські художники про себе і свою творчість. – К., 1985 – 57 с.
7. Самокиш Н. С. О времени и о себе / Николай Семенович Самокиш // Искусство. – 1963. - №2. – 78 с.
8. Чернов Л. Умайстерні Самокиша / Леонид Чернов // Прапор. - 1968. - №6. - 96 с.

Щербина В.Г.
Криворізький державний педагогічний університет

РОЗВИТОК «ГНУЧКИХ» КОМПОЗИЦІЙНИХ УМІнь У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МИСТЕЦТВА

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування «гнучкого» композиційного уміння як визначальної дії в композиційній творчій діяльності студентів.

Ключові слова: композиція, гнучкість, пластичність, композиційні вміння, навичка, система композиційних вправ.

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования «гибких» композиционных умений как определенного действия в композиционной творческой деятельности студентов.

Ключевые слова: гибкость, пластичность, композиционные умения, навыки, система композиционных упражнений.

Annotation. Article is devoted a problem of formation of "flexible" composite abilities as certain action in composite creative activity of students.

Keywords: flexibility, plasticity, composite abilities, skills, system of composite exercises.

Постановка проблеми. У теперішній час уявлення про глобальну роль образного мислення у творчому процесі беззаперечні. Беручи за основу питання художньої освіти студентів і формування їх особистості у прос-